

НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНЦІЯ ОСВІТИ

У статті визначено зміст навчально-пізнавальної компетенції, який представлений системою умінь самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Maintenance of educational-cognitive jurisdiction, which is represented by the system of abilities of independent educational-cognitive activity, is certain in the article.

Зміни у загальнолюдському світогляді, в основі якого лежить ідея гуманізму, що передбачають утвердження людини як найвищої цінності, найповніше розкриття її здібностей, задоволення потреб у самоактуалізації, забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонію стосунків людини у суспільстві, з навколишнім середовищем і природою, сприяли зміні традиційної парадигми освіти на гуманістичну [1].

Гуманістична парадигма освіти за змістом, методами навчання і виховання орієнтується на гуманізм як світоглядний принцип. Ідея гуманізму складає основу педагогічної системи В.О. Сухомлинського. Головним завданням освіти видатний педагог вважав розвиток і єднання інтелекту, емоцій і діяльності. Він писав: «Знання лише тоді стають благом, коли вони породжуються через злиття внутрішніх духовних сил людини і світу, який вона пізнає. Важливим джерелом радості пізнання, ...переживання і відчуття того, що знання – це плоди напруження мого людського духу, плоди пошуку, творчості – праці, думки, душі... Головною потребою нашого вихованця має бути думка, мислення, відкриття істини – саме в цій сфері має розвиватися діяльність духу» [2: 79]. Дана потреба – потреба в самоактуалізації, є головним джерелом розвитку особистості учня. Вона виступає причиною і спонукальною силою його активності. Учень стає суб'єктом навчання. Однак, одних лише пізнавальних потреб не достатньо для успішної навчально-пізнавальної діяльності, учні мають також опанувати вміннями даного виду діяльності.

На жаль, практика навчання у школі викриває одну з головних *проблем* сучасної української школи – учні не володіють у достатній мірі вміннями самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Підтверджують даний висновок і результати констатуючого експерименту, відповідно до яких 78% досліджуваних випускників загальноосвітніх шкіл не опанували у достатній мірі діями, які спрямовані на засвоєння знань. Вони відчують певні труднощі в усвідомленні, осмисленні, розумінні, узагальненні навчального матеріалу, перенесенні знань з однієї предметної області на іншу. Учні, як правило, не використовують раціональних прийомів запам'ятовування інформації, не вміють застосовувати отримані знання на практиці, у процесі життєдіяльності. Не опанованими у достатній мірі є і дії, що спрямовані на організацію і самоконтроль навчально-пізнавальної діяльності (див. табл.1).

Опитування випускників загальноосвітніх шкіл щодо застосування у навчальній діяльності самоконтролю показало, що лише 26% від загальної кількості опитуваних постійно контролюють свою діяльність, більше половини (58%) проводять самоконтроль епізодично. Способи контролю, якими користуються учні, елементарні і однобічні. Домінуючими серед них є порівняння отриманих результатів з відповідями у підручнику і відповідями товаришів (78%). Дуже рідко учні використовують для самоконтролю таблиці, словники, нескладні досліди, тобто ті прийоми, які потребують умінь самостійно працювати з різними засобами навчання, реконструкції навчального матеріалу. Застосування визначених прийомів відзначили лише 7% опитуваних. Головною причиною такого становища вважаємо недостатній рівень загальних і спеціальних умінь, необхідних для здійснення навчально-пізнавальної діяльності.

**Сформованість навчальних умінь випускників загальноосвітніх шкіл
(у % від загальної кількості респондентів)**

Зміст критеріїв сформованості навчальних умінь	Розподіл респондентів за відповідями на питання анкети
Чи вмієте Ви?	
1. Самостійно складати план роботи?	9
2. Скоректувати план роботи?	6
3. Самостійно вибрати додаткові джерела інформації для майбутньої роботи?	7,2
4. Оцінити свою роботу?	18
5. Ефективно конспектувати лекції?	40,5
6. Працювати у бібліотеці?	28
7. Працювати з довідковою літературою?	35
8. Складати тези?	13,5
9. Написати реферат?	23
10. Готуватися до іспиту?	36

Для розв'язання визначеної проблеми науковці [3] пропонують ввести у нормативну і практичну складову освіти поняття освітньої компетенції.

Компетенція це порівняно нове поняття у педагогічній науці, але вже сьогодні воно вийшло на загальнодидактичний і методичний рівень. Компетенції встановлюють набір системних характеристик для проектування освітніх стандартів, навчальної і методичної літератури, а також вимірювачів загальноосвітньої підготовки школярів. Деякі вчені навіть запропонували набір ключових компетенцій в інтелектуальній, громадсько-правовій, комунікаційній, інформаційній та інших сферах зробити основним результатом діяльності освітнього закладу [3: 54]. У Державному стандарті базової і повної середньої освіти [4] також підкреслюється необхідність формування різних видів компетентностей учнів, в основі яких лежать компетенції. Для цього зусилля усієї системи освіти і кожного вчителя зокрема, мають бути спрямовані на розвиток в учнів самостійності і здатності до самоорганізації.

Сьогодні існує декілька умовних підходів до визначення компетенції: освітній, психологічний, соціальний (див. табл. 2).

Підходи до визначення компетенції

№ п/п	Підходи до визначення	Визначення
1	Освітній	Компетенція – готовність учня використовувати засвоєні знання, навчальні уміння і навички, способи діяльності у житті для розв'язання практичних і теоретичних завдань [6: 12].
2	Психологічний	Компетенція – це загальна здібність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах, які набуваються завдяки навчанню [7: 73-74].
3	Соціальний	Компетенція – це відчужена, задалегідь задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня, яка є необхідною для його продуктивної діяльності у певній сфері [5: 135].

Перший (освітній) підхід до визначення компетенції, на наш погляд, не враховує особистісне, смислове ставлення учня до діяльності, яку він здійснює, до предмету цієї діяльності, в ньому не конкретизується, які саме практичні і теоретичні завдання будуть

розв'язуватися при реалізації компетенції. Стосовно психологічного підходу до визначення компетенції, зазначимо, що дійсно здібності у психологічній і педагогічній літературі визнаються як умова успішного виконання певної діяльності, але компетенція – це не лише індивідуально-психологічна особливість, вона також характеризує і певне коло діяльностей, об'єктів відносно до яких ця компетенція задається. Ми поділяємо думку В.В. Краєвського, який вважає, що це не лише індивідуально-психологічна особливість, але й загальна якість, стандартизована для багатьох індивідів і введена в якості загальної норми [5]. Отже, ми розглядаємо компетенцію в рамках соціального підходу.

Даний підхід передбачає певну ієрархію компетенцій:

- ключові компетенції, що належать до загального (метапредметного) змісту освіти;
- загальнопредметні компетенції, що належать до певного кола предметів і освітніх областей;
- предметні компетенції – конкретні відносно до попередніх рівнів компетенції, їх можна конкретно описати і можна формувати в рамках навчальних предметів [5: 141].

Для учня компетенція – це образ його майбутнього, орієнтир для опанування. Вона моделює діяльність учня для забезпечення повноцінного життя у майбутньому. Освітня компетенція – це вимога до освітньої підготовки, що виражається у сукупності взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня відносно до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно- і соціальнозначущої продуктивної діяльності [3: 135].

Незважаючи на певні досягнення педагогічної і методичної науки, проблема компетенцій освіти, потребує подальшого розв'язання. Так, В.В. Краєвський, А.В. Хуторський [5: 137] зазначають, що сьогодні перелік ключових компетенцій представлений у самому загальному вигляді (див. рис.1) і потребує деталізації як за віковими ступенями навчання, так і за навчальними предметами і освітніми галузями. Розробка освітніх стандартів, програм і підручників з окремих предметів має враховувати комплексність представленого в них змісту освіти з точки зору вкладу у формування ключових компетенцій. Все вище сказане обумовило мету нашого дослідження – визначення, деталізація змісту ключової навчально-пізнавальної компетенції на загальнопредметному рівні.

Не претендуючи на вичерпність, розкриємо сутність і визначимо зміст навчально-пізнавальної компетенції. А.В. Хуторський [8] визначає *навчально-пізнавальну компетенцію* як сукупність компетенцій учня у сфері самостійної навчально-пізнавальної діяльності, що включає елементи логічної, методологічної і загальнонавчальної діяльності.

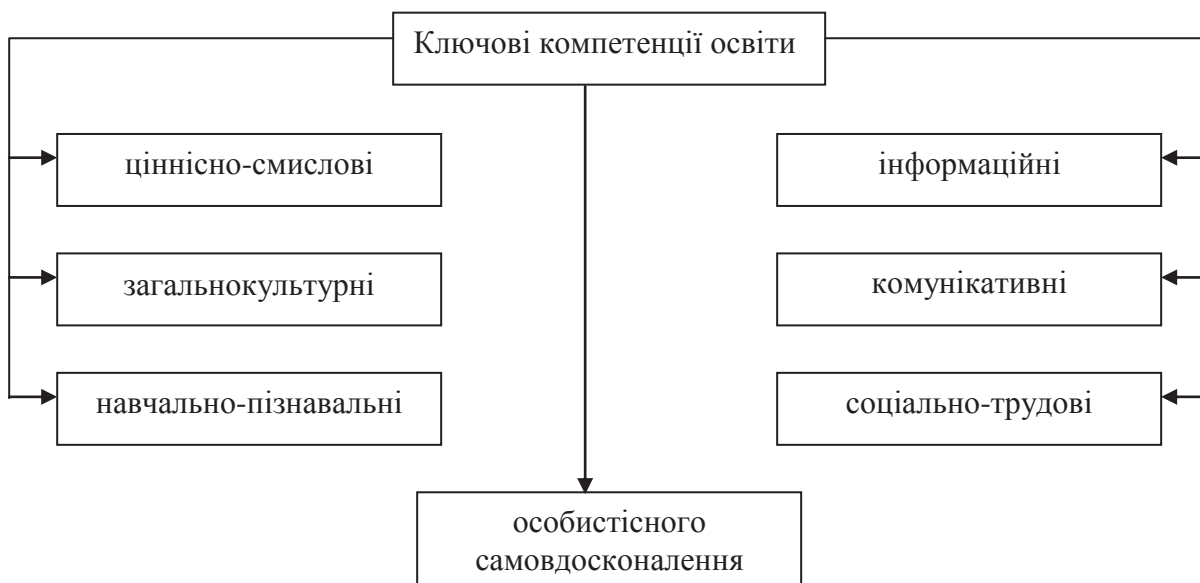

Рис. 1. Ключові компетенції освіти.

Навчально-пізнавальна діяльність – це процес усвідомленої, цілеспрямованої, саморегульованої діяльності учнів з розв’язання навчально-пізнавальних завдань, що потребує також опанування необхідними для цього знаннями, вміннями і способами дій. Найвищим рівнем навчально-пізнавальної діяльності учнів є самостійна навчально-пізнавальна діяльність. Відповідно до діяльнісного підходу, з позиції самого суб’єкта діяльності, *самостійну навчально-пізнавальну діяльність* можна визначити як цілеспрямовану, внутрішньо мотивовану, структуровану самим учнем діяльність у сукупності виконаних дій і таку, що коригується ним за процесом і результатом діяльності.

У структурі самостійної навчально-пізнавальної діяльності ми виділили дві компоненти: особистісну і діяльнісну (див. рис.2). Це дозволило нам виокремити дві групи умінь, що входять до складу навчально-пізнавальної компетенції: особистісну, діяльнісну.

До *особистісних умінь* віднесли:

- уміння спрямовуватися на саморозвиток і самовдосконалення;
- уміння активізувати свій позитивний інтенціональний досвід;

Рис.2. Структура самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

- уміння бачити смисл в учінні;
- уміння підтримувати високий рівень мотивації на всіх етапах навчально-пізнавальної діяльності;
- уміння утримувати цілі до їх реалізації, не допускати їх витиснення іншими теж важливими цілями;
- уміння використовувати прийоми стимулювання і налаштування власного інтелекту;

- знання своїх можливостей і уміння їх реалізовувати;
- уміння управляти своєю емоційно-вольовою сферою тощо.

У структурі діяльнісних умінь ми виділили дві підгрупи: уміння здійснювати діяльність із засвоєння знань; уміння здійснювати самоуправління учінням.

До умінь здійснювати діяльність із засвоєння знань належать:

- уміння спостерігати (визначати задачу спостереження, скласти план спостереження, здійснювати попередню підготовку спостереження, здійснювати записи, добір додаткових матеріалів), виділяти об'єкт із фону і визначати його суттєві властивості;
- уміння розподіляти предмети і явища на частини або властивості (аналіз); уміння об'єднувати частини або властивості в єдине ціле (синтез); уміння зіставляти предмети і явища, знаходити подібності та відмінності між ними (порівняння); уміння робити певний висновок на основі деяких суджень (індуктивний, дедуктивний умовивід); уміння відображати суттєві властивості, зв'язки й відношення предметів і явищ; уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між предметами і явищами; уміння розв'язувати проблеми: мотивація, аналіз проблеми, пошук розв'язання, логічне обґрунтування ідеї розв'язання, логічне доведення правильності рішення, реалізація рішення, корекція тощо;
- уміння виділяти одні ознаки та відволікатися від інших (абстрагування);
- уміння застосовувати логічні прийоми запам'ятовування (усвідомлення мети запам'ятовування, розуміння суті запам'ятовуваного, аналіз матеріалу, виявлення найбільш суттєвих думок, узагальнення, запам'ятовування цього узагальнення), образні прийоми запам'ятовування (переведення інформації в образи, графіки, картинки, схеми), мнемотехнічні прийоми запам'ятовування (орієнтування у матеріалі, групування матеріалу, встановлення внутрішньо групових відносин, встановлення міжгрупових відносин) тощо;
- уміння збереження і відтворення інформації;
- уміння застосовувати знання на практиці, уміння встановлювати міжпредметні зв'язки тощо.

До умінь здійснювати самоуправління учінням належать уміння самоорганізації і самоконтролю:

- уміння визначати і формулювати цілі і завдання своєї навчальної діяльності: усвідомити цілі і особливості навчального процесу у школі; усвідомити кінцеву мету своєї навчальної діяльності з урахуванням документів, що визначають зміст освіти; конкретизувати кінцеву мету учіння, розбивши її на ряд проміжних цілей і виділити систему задач для досягнення кінцевої цілі навчально-пізнавальної діяльності; визначити для себе навчальну мету на кожному навчальному занятті і здійснити ознайомлення з кінцевим результатом і способами його досягнення; фіксувати і формулювати проблему, яку потрібно розв'язати у процесі навчальної діяльності; усвідомлювати і формулювати цілі і завдання самоорганізації і самоконтролю навчальної діяльності; прогнозувати напрямок розвитку і результати самостійно організованої і контрольованої навчальної діяльності;
- уміння діагностувати і аналізувати стан власної навчально-пізнавальної діяльності: фіксувати і оцінювати початковий стан і результати навчальної діяльності на основі їх порівняння зі взірцями або наміченими цілями, виділяти особливості процесу навчальної діяльності: стан, суттєві властивості, переваги і недоліки; аналізувати і адекватно оцінювати умови здійснення навчальної діяльності; діагностувати проблеми навчальної діяльності (труднощі, помилки, негативні результати тощо); теоретично аналізувати причини і відхилення досягнутих результатів навчальної діяльності від бажаних, нормативно заданих вимог, а також причини успіху; оцінювати і аналізувати технологію здійснення навчальної діяльності (організаційні форми, методи, прийоми навчальної діяльності, зміст,

- результативність і раціональність самоконтролю тощо); встановлювати залежність результатів навчальної діяльності від організації процесу;
- уміння планувати і конструювати процес навчальної діяльності: аналізувати зміст навчальної діяльності і виділяти її структурні елементи; відбирати зміст самоорганізації і самоконтролю навчальної діяльності (визначати найбільш ефективні, раціональні способи самоорганізації і самоконтролю для скорішого, успішного досягнення навчальних цілей); планувати самоорганізацію і самоконтроль навчальної діяльності і конструювати відповідні процеси; планувати і конструювати поетапне здійснення навчальної діяльності на основі аналізу її структури і особливостей; планувати час на перспективу, з урахуванням мети навчальної діяльності, свого всебічного розвитку і відпочинку; вивчати і враховувати позитивний досвід планування однолітків і викладачів; контролювати результати планування;
 - уміння організувати здійснення навчально-пізнавальної діяльності у відповідності до плану при постійному самоконтролі: здійснювати навчальну діяльність за планом; контролювати, оцінювати і критично аналізувати хід навчальної роботи і змін, що відбуваються, на основі порівняння ходу роботи і результатів певних дій з наміченими цілями або еталоном; свідомо і цілеспрямовано спостерігати за собою, враховувати і контролювати свої пізнавальні, організаційні і контролюючі дії; мислено випереджувати події, прогнозуючи можливі наслідки своїх дій, можливі помилки тощо; раціонально організувати свою навчальну працю: застосовувати раціональні та ефективні методи, форми і прийоми розумової праці, знаходити найкращі шляхи перевірки правильності навчальної діяльності і виправляти помилки власними силами, раціонально і економно використовувати свій час і засоби праці, раціонально організувати робоче місце, нормувати свою працю відповідно до можливостей і особливостей свого організму тощо; організувати послідовність, систему, ритм у навчанні, щоб виключити «штурмівщину» перед контрольними заходами; будувати такі відносини з однолітками і викладачами, які б не заважали, а сприяли навчальній діяльності і діяльності з її організації і самоконтролю, вивчати і використовувати успішний досвід самоорганізації і самоконтролю навчальної діяльності;
 - уміння оцінювати свою навчальну діяльність і її результати з виходом на рефлексивну позицію: оцінювати самостійно свої можливості і перспективи; вибирати і обґрунтовувати критерії оцінки успішності своєї навчальної діяльності, раціональності її організації і ефективності самоконтролю; співвідносити хід і результати навчальної діяльності з наміченим планом або з еталоном і адекватно оцінювати зроблене, оцінювати ефективність і раціональність способів її організації і контролю; аналізувати результати і якість своєї навчальної праці, своїх знань, можливостей, способів добування і засвоєння знань, способів організації і контролю навчальної діяльності, співвідносити результати зі способом дії; обґрунтовувати своє ставлення до навчання; оцінювати перспективи корекції своєї навчальної діяльності, удосконалювати форми, прийоми, методи своєї навчальної праці, її організації і контролю; визначати можливості переносу ефективних елементів самоорганізації і самоконтролю своєї навчальної діяльності із одних умов в інші;
 - уміння коректувати і вдосконалювати свою навчальну діяльність: аналізувати допущені помилки і їх причини; коректувати свою навчальну діяльність відповідно до конкретної навчальної ситуації і власних можливостей на основі самооцінки і теоретичного аналізу своєї навчальної діяльності і творчого застосування ефективного досвіду самоорганізації і самоконтролю навчальної діяльності однолітків; визначити шляхи усунення виявлених недоліків і закріпити

позитивні результати; усвідомлювати позитивні сторони в організації і контролі за своєю навчальною діяльністю і активно на них спиратися, усвідомлювати слабкі сторони у контролі і організації своєї навчальної діяльності і планомірно їх усувати; узагальнювати факти і визначати перспективи подальшої роботи з удосконалення своєї навчальної діяльності на основі теоретичного осмислення і творчого застосування знань, умінь і навичок самоорганізації і самоконтролю навчальної діяльності.

Запропонована нами система умінь представляє собою діяльнісну форму навчально-пізнавальної компетенції, в основу якої покладені уявлення про навчально-пізнавальну діяльність учнів, зокрема найвищу її форму – самостійну навчально-пізнавальну діяльність та її структуру. Дана система потребує подальшої конкретизації на матеріалі конкретних навчальних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. Педагогическое наследие / Сост. О.В. Сухомлинская. – М., 1990. – 288 с.
3. Краевский В.В. Методология педагогики: новый этап: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / В.В. Краевский, Е.В. Бережнова. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 400 с.
4. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Фзика та астрономія в школі, 2004. – № 3. – С.2-7.
5. Краевский В.В. Основы обучения. Дидактика и методика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.В. Краевский, А.В. Хуторской. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 352 с.
6. Проект федерального компонента Государственного образовательного стандарта общего образования: начальная школа, основная школа (второй рабочий вариант). – М., 2002. – 23 с.
7. Шишов С.Е., Кальней В.А. Школа: мониторинг качества образования. – М., 2000. – 157 с.
8. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированного образования // Народное образование. – 2003. – №2.

УДК 371.32

С.В. Мунтян

РОБОТА НАД ТЕКСТОМ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлено основні дидактичні умови та ефективні шляхи розвитку діалогічного мовлення в процесі роботи над текстом.

The article describes the basic teaching conditions and effective ways of dialogic speech in the process of text.

Серед різних видів людської діяльності (навчання, праця, наукові дослідження, дозвілля тощо) найбільш поширеною є мовленнєва діяльність. Належне володіння мовленнєвими навичками є важливим для іміджу будь-якого сучасного професіонала, для досягнення взаєморозуміння в процесі спілкування, для ефективною реалізації соціальних ролей особистості, а отже, безпосередньо впливає на успішність життя людини.

У процесі мовленнєвої взаємодії суб'єктів задіяні їхні мислення, воля, емоції, знання, пам'ять. Таким важливим умінням, як обирати з переліку можливих найбільш доцільні мовні засоби, адекватно сприймати адресата мовлення, осягати мету спілкування, своєчасно і правильно реагувати на зміну мовленнєвої ситуації людина вчиться все своє життя, основи ж для свідомого вдосконалення мовлення закладаються в школі. Тому розвиток мовлення –